

UOT (УДК) – 34:343.13

Rauf RÜSTƏMOV

Bakı Dövlət Universiteti, Hüquq fakültəsi
“Cinayət prosesi” kafedrasının dosent əvəzi,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru
rauf.rust@gmail.com

Siyavuş BAĞIROV

Bakı Dövlət Universiteti, Hüquq fakültəsi
Bakalavr təhsil pilləsi üzrə III kurs tələbəsi
siyavush.bagirov91@mail.ru

AZƏRBAYCAN CİNAYƏT PROSESİNDƏ BƏRABƏRLİK PRİNSİPİNİN PROBLEMLƏRİNİN BƏZİ ASPEKTLƏRİNƏ DAİR

Açar sözlər: cinayət prosesi, ədalət mühakiməsi, equality of arms, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi, çəkişmə, protest, şikayət.

Keywords: *criminal process, justice, equality of arms, European Court of Human Rights, adversarial, protest, complaint.*

Ключевые слова: *уголовный процесс, правосудие, equality of arms, Европейский Суд по правам человека, принцип состязательность, протест, жалоба.*

Dövlətlərin cinayətkarlıqla mübarizə aparması, cinayətkarların ifşa edilməsi və cəmiyyətin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində cinayət prosessual hüquq mühümlüyü ilə seçilir. İstər hüquqi nəzəriyyəyə, istərsə də müxtəlif dövlətlərin qanunvericiliklərinə nəzər yetirsək, başlıca məqsədlər qismində cinayətkarlığın qarşısının alınması, törədilmiş cinayətlərin mümkün qədər tez müddətdə açılması, nəticə etibarlı ilə cəmiyyətin və dövlətin cinayətkar qəsdlərdən mühafizəsi kimi müddəalar görə bilərik. Azərbaycan qanunvericiliyində də buna rast gəlirik. 2000-ci ildə qüvvəyə minmiş Cinayət Prosessual Məcəllənin (*bundan sonra* – CPM) “Cinayət mühakimə icraatının vəzifələri” adlanan 8-ci maddəsində qeyd etdiklərimiz əks

olunmuşdur [7].

Vurğulamaq yerinə düşərdi ki, cinayət prosesinin məqsədi yalnız kimisə təqsirli bilərək cəzalandırmaq və ya şəxsə qarşı hüquqi tədbirlər tətbiq etmək deyil. Təqsirsiz şəxslərə bəraət verilməsi ədalət mühakiməsinin məqsədləri sırasındadır (CPM, madd. 8.0.5). Hüququn ən ümdə prinsiplərindən olan **təqsirsizlik prezumpsiyası** təqsiri qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə hökmü ilə sübuta yetirilməyənə cən hər kəsin təqsirsiz olduğunu nəzərdə tutur. Bir şəxsin qanuni qüvvəyə minmiş yekun məhkəmə qərarı ilə müəyyən edilmiş təqsirinin sübuta yetirilməsi nə dərəcədə önəm daşıyırsa, cinayət işinin başlanmasından tutmuş məhkəmə hökmünün çıxarılmasına qədərki prosedurdə tərəflər arasında bərabərlik prinsipinə əməl edilməsi bir o qədər vacibdir. Çünki cinayət prosesinin tərəfləri arasında bərabərlik prinsipinin pozulması 8-ci maddədəki *bütün halları tam, hərtərəfli və obyektiv araşdırmaq* məqsədinə çatmağa maneə yaradır. Xarici müəlliflərdən Bruno de Vitte bərabərlik prinsipini “boş” prinsip adlandırsa da [14, s. 1715, 1717], biz bu fikrin tərəfdarı deyilik. Ona görə ki, bərabərlik anlayışını cəmiyyət öz düşüncəsinə bəşəri ideyalardan biri kimi qəbul etmişdir. Bunu qəbul etməklə bərabərlik prinsipinin pozulması faktını

qəbul etmək bir-birindən fərqlənir. Prosesual bərabərlik prinsipinin pozulması prosesin ədalətliyini, qərəzsizliyini və obyektivliyini sarsıdır.

İlk olaraq, bu özünü müxtəlif hallarda bürüzə verə bilər. Məsələn, vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə edilməsi; yuxarı orqanların vəzifəli şəxslərinin təsiri; cinayətlərin dırnaq arası tez açılmasına nail olmaq; vaxtilə məhkum olunmuş şəxslərin cinayət törətmək ehtimalının yüksək olması və bu səbəbdən cinayət prosesi orqanlarının əməkdaşlarının “özlərini yorma” istəməməsi və s. Hüquq-mühafizə orqanları arasında hüquqmühafizə orqanlarının bəzi əməkdaşlarının qanunsuz təsir halları hələ də müşahidə edilir. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin hesabatları bunu deməyə əsas verir. 2011-ci ilə aid məhkəmənin illik hesabatda vurğulayır ki, son illərdə bir sıra hüquq pozuntuları presedent hüququnun həmin istiqamətlər üzrə inkişaf etməsinə təkan verib [hesabat: 16; əlavə məlumat: 12]. Məhkəmə konvensiyanın 2-ci maddəsini təkrarlayaraq ona əməl edilməməsi halları qismində polisün lüzumsuz güc tətbiqinə (*excessive use of police force*) toxunur [16].

İkincisi, cinayət prosesində bu kimi hallar bərabərlik prinsipinə əsaslanan ədalətli çəkişmə ideyasına ziddir. Burada problemin kökündə sadəcə qanunun pozulması ilə əldə edilmiş sübutlar və ifadələr dayanmır. Eyni zamanda məhkəmə baxışına qədərki prosedə güc strukturlarının hüquqazidd hərəkətləri, təqsirli gözü ilə baxılan şəxslərə və digərlərinə fiziki-psixoloji təzyiq, hətta onların müxtəlif yollarla ifadə verməyə məcbur edilməsi halları təəssüf doğurur və bu problemin həll edilməsinə ciddi ehtiyac doğurur (AİHM-in yuxarıda qeyd edilən hesabatı [16]).

Cəmiyyətlərdə müəyyən təsirə malik olan, nüfuzlu və zəngin şəxslərin daha imtiyazlı mövqedə olması, cinayət prosesində də onların bu haldan istifadəsinə gətirib çıxarır ki, bunun da qarşısını almaq zəruridir. Məsələn, Con Rols ədalətliyinin **ideal və nəzəri** tərəflərindən bəhs edərkən vurğulayır ki, ədalət anlayışı hər nə qədər subyektiv amillərdən asılı olsa da, onun iki prinsipi (birincisi – *hər kəsin başqalarının azadlıqlarına uyğun gələn hüquqları var*; ikincisi – *sosial və iqtisadi bərabərsizlik mühiti elə olmalıdır ki, hər kəsin*

marqlarına uyğun olsun) sosial-iqtisadi şəraitdən asılı deyil. Məhz ikinci prinsipin də tələb etdiyi kimi mühit bir və ya bir qrup şəxsin deyil, hər kəsin imkanına uyğun olmalıdır [23, s. 53, 232]. Qeyd edilən qeyri-bərabərlik halını tənqid edən bir məqalədə müəlliflərin fikrinə istinad etmək yerində olardı: “Kasıb insanlarla ziddiyyət hallarında hüquq normaları çox güclüdür, zəngin və rəsmi insanlarla üzləşdikdə isə qanunun həssaslığı kütləşir” [26, s. 61].

Cinayət prosesində bərabərlik prinsipinin tədqiqində konkret ölkənin əhalisinin formalaşması tarixi, psixologiyası, cinayət prosesinin tarixi formaları arasında hansının mövcud olması əvəz olunmaz amillərdir. *Birincisi*, bir ölkənin idarəçilik sistemi və demokratik indeks göstəricisi insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına verilən dəyəri ifadə edir və cinayət prosesində səlahiyyətli orqanların əhaliyə təsirini aydınlaşdırmağa imkan verir. *İkincisi*, cinayət-prosesual qanunvericilikdə müxtəlif mütərəqqi normalar əks olunsada, bu, real vəziyyət mənasına gəlmir. *Üçüncüsü*, cəmiyyətin cinayət hadisələrinə verdiyi reaksiya, cinayətkarlara münasibətdə bərabərlik prinsipinə nə dərəcədə əməl olunmasını göstərir.

Zənnimizcə, bərabərliyin pozulmaması üçün məhkəmələr, yalnız neytral, bitərəf subyekt qismində çıxış etməlidirlər. Bu baxımdan onların rolunun artırılmasının müsbət nəticələncəyi qənaətinə gəlirik. Unutmaq olmaz ki, bərabərliyin təməlinə:

- Dövlət səlahiyyətlərinə malik prosesual subyekt (təminədiçi) hüquqi cəhətdən müstəqil olmalıdır;

- Faktiki cəhətdən təsirlər olsa da, onları neytrallaşdıracaq dərəcədə nüfuza/potensiala sahib olmalıdır;

- Təminədiçi subyektin səlahiyyətləri çox olsa da, bu, “gücün azdırıcı təsiri”nə gətirib çıxaraçaq səviyyədə olmamalıdır. Burada “gücün azdırıcı təsiri” dedikdə geniş təsir imkanlarına sahib səlahiyyət sahiblərinin bundan öz və ya özünə yaxın şəxslərin/qrupların mənafeyi, həmçinin digər məqsədlər üçün istifadəsi nəzərdə tutulur;

- Təminədiçi subyekt, mütləq, prosedə maraqları bir-birinə zidd və ya kifayət qədər müxtəlif olan tərəflərdən biri olmamalıdır, həmçinin

belə tərəflərin səlahiyyətlərini artırmaq əvəzinə neytral subyektin imkanları genişləndirilməlidir.

Hesab edirik ki, qeyd etdiklərimiz təmin edildiyi təqdirdə prosessual bərabərlik prinsipinin effektivliyi barədə danışmaq mümkündür. Bərabərliyin tarixi-hüquqi təhlili də bizi bu kimi nəticələrə gətirib çıxaracaqdır. Həmçinin bərabərliyin qorunması sadəcə olaraq məhkəmə iclasında deyil, məhkəməyəqədər dövrdə də həyata keçirilməlidir. Belə olduqda isə ziddiyyətli məqam üzə çıxmış olur: Demokratik olmayan Şimali Koreya, İran, Suriya və bu kimi ölkələrdə dindirilmə, sübut toplanması və digər hallarda təqsirləndirilən, şübhəli bilinən, o cümlədən digər şəxslərin taleyi ilə yanaşı ədalət mühakiməsinin ədalətliyinə şübhələr ortaya çıxmış olur. Bir tərəfdə ölkə qanunları ilə çoxsaylı səlahiyyət vermiş olduğu güc strukturları, digər yanda nümunə çəkdiyimiz şəxslər. Onlara qarşı müxtəlif təzyiqliq tədbirlərinin tətbiqi halında şəxslərin sağlamlığı başda olmaqla, onların azadlığına, hüquqlarına nə dərəcədə zəmanət vermək mümkündür?

Şübhə yoxdur ki, bütün, o cümlədən təmin edici vəzifələrdən kənara çıxan səlahiyyətlər yalnız məhkəmələrdə cəmləşməsi məqsədəuyğun deyil. Lakin, hesab edirik ki, bu istiqamətdə məhkəmələrin rolunun artırılmasına ciddi ehtiyac var.

Bərabərlik anlayışına tarixən yanaşmalar müxtəlif olmuşdur. Bu cür fərqlilik sadəcə müxtəlif insanların dünya görüşlərindən asılı olmamışdır, eyni zamanda elmlər arasındakı diferensiasiya bərabərliyin müxtəlif cür qavranmasına gətirib çıxarmışdır. Məsələn, əgər riyaziyyat elmində bərabərlikdən söhbət gedirsə, mütləq mənada kəmiyyət cəhətdən bərabərlik nəzərdə tutulacaq. Dəqiq elmlər çərçivəsindən kənara çıxdıqda bərabərlik anlayışının da dəqiqliyi itir və o, getdikcə dəqiq və müsbət dəyərdən nisbət üzərində qurulmuş müsbət dərəcəyə çevrilir. Hüquqda bərabərlik müxtəlif prizmalardan təzahür edə bilər, əmlak bərabərliyi, formal bərabərlik və d. Bizi maraqlandıran formal-hüquqi bərabərlikdir.

Hər bir termin üzərində araşdırma aparmazdan əvvəl həmin ifadənin qəbul edilmiş mənasına diqqət yetirməyi məqsədəuyğun hesab edirik. Bərabərlik anlayışı *Black's Law Dictionary* tərəfindən belə izah edilir: *“Eyni hüquqlara, üstünlüklərə və imti-*

yazlara sahib olma, həmçinin eyni vəzifələrə görə məsuliyyət daşımaq vəziyyəti” [28].

Müqayisəyə keçməzdən əvvəl eyni hüquq lüğətində əks olunmuş *“equity”* anlayışının izahına diqqət yetirək: *“Sözün geniş və ən ümumi mənasında insanların öz aralarında əlaqələri tənzim edən, düzgün rəftar ruhunu və vərdişini ehtiva edən ədalətlik, ədalət”* [29].

Equity ifadəsinin dilimizə yüksək dəqiqliklə tərcüməsi yoxdur, lakin əsasən *ədalətlik* kimi tərcümə edilir. Bərabərlik və *equity* anlayışları arasındakı fərq də məhz buradan üzə çıxır. İkincinin birinciyə nisbətdə daha geniş mənaya sahib olması aşkardır. Hətta belə bir nəticəyə gəlmək də mümkündür: *Equity* ifadəsinə əməl edilibsə, deməli, dürüslük, ədalətlik və bərabərliyin tələblərinə də əməl edilib. Əksinə, *equity* vəziyyəti pozulmuşsa, onda dürüslüyə, bərabərliyə və ədalətliyə əməl edilib-edilməməsinin çox da əhəmiyyəti qalmır. İngilis dilində ədalətlik mənasına gələn bir sıra ifadələr var, məsələn *justice, fairness* və s. Lakin, hesab edirik ki, *equity* ifadəsi öz ədalətliyi və dərin mənası ilə seçilir.

Bərabərlik ifadəsi səsləndikdə, xüsusilə XXI əsrdə, insanlar daha çox əvvəlki əsrlərdəki qeyri-bərabərlik üzərinə fokuslanır. Məsələn, ötən əsrdə irqi diskriminasiya halları hazırkı dövrə nisbətə geniş yayılmış idi. Bu əsasla, hüquqi bərabərlikdən söhbət açıldıqda daha çox *“İnsanlar irqi, dini, cinsi və s. kimi amillərdən asılı olmayaraq bərabərdir...”* tipli ifadənin işlədilməsinin şahidi oluruq. Bu cür yanaşmanın, şübhəsiz ki, əleyhinə deyilik, lakin hesab edirik ki, sadəcə dini, irqi, sosial mənsubiyyəti kimi aspektlərdən yapışmaq, prosessual bərabərliyin kənarda qalması ilə nəticələnir. İndoneziyalı müəllif Supenonun fikrincə qanun qarşısında bərabərlik termini (*equality before the law*) həm maddi normaların formalaşması mənasında (*in abstracto*), həm də ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi mənasını (*in concreto*) özündə ehtiva edir. O qeyd edir ki, hüquqi normalarda və tərəflərin statuslarında balansın olmaması və bundan irəli gələn ədalətsizlik, əsasında bərabərlik hədəfi olan ideal – norma yaradıcılığını rədd etmək deməkdir və buna görə də bərabərlik prinsipi və onun əsas dəyərləri hər iki mənada qəbul edilməlidir [13, s. 72].

Cinayət Prosesual Məcəlləyə diqqət yetirsək, 11-ci maddə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsini [1] (*bərabərlik hüququ*) təkrarlayır. CPM-in 11.2-ci maddəsinə əsasən, “*cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar cinayət prosesində iştirak edən şəxslərdən hər hansı birinə vətəndaşlıq, sosial, cinsi, irqi, milli, siyasi və dini mənsubiyyətindən, dilindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, yaşayış yerindən və olduğu yerdən asılı olmayaraq və qanunla əsaslandırılmıyş digər mülahizələrə görə üstünlük vermir*”. Bənzər cümlə konstruksiyalarına Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində [6] də rast gəlmək mümkündür. CPM-in 11-ci maddəsinə qayıtsaq, norma mütərəqqi olsa da, ortaya çıxan məna prosesualdan daha çox maddi hüquqa aid olduğu ilə seçilir.

Müəlliflər olaraq, prosesual mənada bərabərlik prinsipi ilə bağlı birinci problemin buradan qaynaqlandığını hesab edirik. Əgər bərabərliyi sadəcə maddi mənada axtarsaq, məqalədə nəzərdə tutulan hədəfə nail ola bilməyəcəyik. Bu məqamda belə bir fərqləndirmə aparmaq yerinə düşərdi – prosesdə *eyni kateqoriyaya aid, eyni hüquqi statuslu* şəxslərin arasında olan bərabərlik və *müxtəlif qruplara aid fərqli statuslu* subyektlərin bərabərliyi. Mariya Fedorova bu cür bərabərlik hallarını müvafiq olaraq **formal** (eyni statuslu subyektlər arasında) və **material** (daha güclü və zəif tərəf arasında) bərabərlik adlandırır [25, s. 11]. Fedorovanın təsnifatına əsaslanaraq deyə bilərik ki, CPM-in 11.2-ci maddəsi birincini – eyni statuslu şəxslərin bərabərliyini nəzərdə tutur. Şərti olaraq aşağıdakı nümunənin təhlili məqsədəuyğun hesab edilir:

İbtidai istintaqı həyata keçirən orqanlar 34 yaşlı, qadın, qaradərili, X partiyasının üzvü olan B adlı şəxsi və 60 yaşlı, kişi, ağdərili, Y partiyasına mənsub A adlı şəxsi şübhəli qismində istintaqa cəlb etmişlər. Nümunədən də göründüyü kimi onlar eyni statusa malik olub, digər əlamətlərə görə (yaş, dəri, partiya mənsubiyyəti və cins) fərqləndirilirlər.

Bu misalda eyni statusa malik A və B-yə qarşı diskriminasiya həyata keçirilməsi qanunazidd olardı. Məsələn, A sırf X-in müxalif olduğu Y partiyasına mənsub olduğu üçün ona işgəncə tət-

biqi, qeyri-qanuni hərəkətlərə məruz qalması və s. Lakin, müxtəlif statuslu şəxslər arasında bərabərlik anlayışının dərkisi nisbətən fərqlidir. Bir tərəfdən, hüquq-mühafizə orqanlarına geniş səlahiyyətlər vermək, digər tərəfdən isə müdafiə tərəfinin hüquqlarını həmin səlahiyyətlərə uyğunlaşdırmaq halında prosesual mənada bərabərlikdən danışmağa dəyər mi? Ceyms Vitman qeyd edir ki, vəzifəli şəxs və ya vəzifəli şəxslər qrupu bir sıra diskresion səlahiyyətlərə malikdir ki, bu da fərdin taleyinə təsir göstərir. Bu cür diskresion səlahiyyətlərin çoxluğu bərabər davranışa (*equal treatment*) təhlükədir [22, s. 122]. Hüquq nəzəriyyəsinə qeyd edilən ən mühüm məsələlərdən biri hüquq və vəzifələrin tarazlığı, balanslaşdırılmasıdır. Bir tərəfin geniş səlahiyyətlərinin olması, digər tərəfin isə həyata keçirilməsi səlahiyyətlərin iradəsindən asılı hüquq və vəzifələrin olması istintaq təcrübəsində bərabərlik prinsipinin pozulması ehtimalına gətirib çıxarır.

Prosesual bərabərlik prinsipi tərəflərin çəkişməsi prinsipi ilə sıx bağlıdır. Onlardan birinin olmaması digərinin də mövcud olmaması mənasına gəlir. Məntiqi yanaşsaq, tərəflərdən hansısa birinin yalnız arqumentlər gətirə bilmək, özünü müdafiə etmək imkanının əks tərəfdən asılı olması bir tərəfin öz fikirlərini diqtə etmək imkanı mənasına gəlir ki, bu halda çəkişmə prinsipinin təməlinə duran *qarşıdurma* əlamətinin mövcud olmaması nəticəsi üzə çıxır. Çəkişmənin necə və hansı tərzdə təmin edilməsi, hüquq və vəzifələr sisteminin tənzimlənməsi dövlətin hansı cinayət prosesi formasına sahib olması ilə şərtlənir. Cinayət prosesinin tarixi formalarının kökündə duran fərqlər cinayət işinin subyektlərinə olan yanaşmanı ifadə edir.

Ədəbiyyatda göstərilir ki, cinayət prosesinin 4 tarixi forması var: *İttihamedici* forma, *inkvi-zision* (axtarış) forma, *çəkişmə* və *qarışıq* [19, s. 29]. Bunlar arasında çəkişmə və inkvizision formalar bir-biri ilə əks mövqedə dayanmışdır. Belə ki, çəkişmədə tərəflər arasında hüquq və vəzifələrin bərabərliyini görmək olar. Müdafiə və ittiham tərəfləri bütün məsələlərdə bərabərhüquqlu sayılırlar. Digərində isə müdafiə faktiki olaraq mümkün deyil. Cinayət təqibini həyata keçirən dövlət səlahiyyətli orqan “ədalət”i də təmin etmiş sayılırdı.

Qarışıq forma bu ikisinin əlamətlərini birləşdirsə də, cinayət prosesinin mərhələləri daxilində birbirinə diffuziya etmirlər, yəni məhkəməyəqədərki mərhələdə axtarış/inkvizision formada aparılır, məhkəmədə isə çəkişmə prinsipi işə düşür.

Hesab edilir ki, Azərbaycan Respublikasında cinayət prosesi **qarışıq** formada aparılır [19, s. 31]. Bunu tarixi amillərlə əlaqələndirilir. Düşünülür ki, sovet hakimiyyəti illərində cinayət prosesinin inkvizision xarakteri, müttəfiq respublikalar müstəqillik qazansa da, bəzi insanların şüurunda öz mövqeyini qoruyur [27, s. 438-439]. Müstəqilliyin ilk illərində bu halı qəbuledilən saymaq olardı, lakin problemin aradan qalxması üçün daha effektiv istər nəzəri, istər praktiki addımlar atılmalıdır. Sovet dövründə çəkişmə anlayışına verilmiş təriflərdə “prosessual bərabərlik” ifadəsindən qaçmağa cəhd edilməsi, diferensiasiya adı altında proses tərəfləri arasında balansın pozulmasına haqq qazandırılması çəkişməyə mənfi münasibətin olduğundan xəbər verir. Sovet dövründə göstərilirdi ki, ittiham və müdafiə tərəflərinin prosessual statuslarını balanslaşdırmaq mümkün olmadığı üçün onlar arasında prosessual bərabərlik prinsipinin tətbiqi mümkünsüzdür. Unutmaq olmaz ki, sovet doktrinası cəmiyyət üzərində nəzarətin yüksək səviyyədə həyata keçirilməsini nəzərdə tuturdu. Buna görə də sovet dövlət təhlükəsizlik orqanlarının və digər təqib qurumlarının cəmiyyətə təsiri böyük idi.

Avropa təcrübəsinin, o cümlədən Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin prosessual bərabərlik və çəkişmə prinsiplərinin dərk edilməsi və tətbiqi sahəsindəki rolunu xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Məsələn, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının ədalətli mühakimə olunmaq hüququna həsr edilmiş 6-cı maddəsi prosessual təminatları da özündə ifadə edir. Maraqlıdır ki, burada bərabərlik prinsipi ifadəsinə yer verilməyib. Bununla belə, müəlliflərdən Fatbardha İsmaili hesab edir ki, Konvensiya mətnində olmamasına baxmayaraq məhkəmə presedentlərində onun önəmini xüsusilə vurğulayır və prosessual bərabərlik prinsipini ədalətli mühakimənin avtonom komponenti sayır [17, s. 97]. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin Qərarlarında bərabərlik və çəkişmə prinsiplərinə, onların önəminə və mənə-

lərinə da yer ayrılıb. Bir neçəsinə diqqət yetirək:

- *Neymeystr Avstriyaya Qarşı İşində* məhkəmə prosessual bərabərlik prinsipini müstəqil və qərəzsiz məhkəmə fəaliyyətinin komponenti sayır [4];

- *Koupila Finlandiyaya Qarşı İşində* məhkəmə göstərir ki, prosessual bərabərlik eyni zamanda sənədlərlə təmin etməni ehtiva edir. Bir tərəfə sənədləri göndərən, digərini bundan məhrum etmək hüququ deyil [2];

- *Otto BV Postnbank NV-yə qarşı İş* üzrə məhkəmə göstərir ki, təqsirləndirilən tərəfin susması bərabərlik prinsipindən irəli gələn hüquqdur. Lakin susma sadəcə cinayət mühakiməsi üçün keçərlidir [5];

- *Kress Fransaya Qarşı İşini* təhlil edən məhkəmə hesab edir ki, prokurorun hakim müşavirədə olduğu vaxt qoşulması və fikirlərini səsləndirməsi Konvensiyanın 6.1-ci maddəsini pozur [3] və s.

Vurğulamaq yerinə düşərdi ki, istər bərabərlik prinsipinin pozulması, istərsə də digər hüquqpozmalar bir gündə ortaya çıxmadığı kimi sadəcə eyni zamanda aradan qaldırıla bilməz. Baltıqyanı ölkələr və sonradan tendensiyaya qoşulan və Avropalaşma yolunu seçən Gürcüstan və Moldova kimi postsovet ölkələri qanunvericiliklərində təkmilləşdirmələr aparmaq məqsədilə problemlərin səbəblərini dərk etməyə və bunun nəticəsində potensial həllərin ortaya çıxarmağa cəhd edirlər. Öz inkişaf yolunu seçmiş Azərbaycanda da cinayət prosesində çəkişmə və bərabərlik prinsiplərinin pozulmalarının qarşısını almaq üçün müvafiq addımlar atılmaqdadır. Potensial həll özlüyündə həm nəzəri, həm də praktiki dəyişiklikləri ifadə edir. Belə bir sıralama aparmaq, zənnimizcə, yerinə düşərdi:

- **Ölkədə demokratikləşmə prosesinin davam etdirilməsi.** Demokratik dəyərlər nə qədər yüksəkdirsə, insanların mövcud vəziyyəti dərk etməsi, hüquq düşüncəsinin inkişafı bir o qədər əngəllərdən azad olur. Diqqəti bir fakta çəkmək yerinə düşərdi ki, demokratiya indeksinin çox aşağı olduğu sovet və ya bu kimi digər növ cəmiyyətlərdə çəkişmə prinsipinin faktiki mövcudluğundan danışmağa dəyməz [15, s. 32-35]. Çünki demokratiya indeksi hesablanarkən nəzərə alınan kriteriyalardan biri sivil şəxslərin hüquq və azad-

lıqlarıdır [15, s. 10]. Hüquq və azadlıqların sadəcə kağız üzərində qalması indeksi aşağı salan haldır. Cinayət-Prosessual Məcəllədə müdafiə tərəfinin çoxsaylı hüquq və vəzifələri öz əksini tapıb. Məsələn, CPM-in 90-cı maddəsi göstərir ki, şübhəli şəxsin nədə şübhəli olduğunu bilmək hüququ var (90.7.1). Lakin şəxsin faktiki olaraq bu hüququnun bəzi hallarda ona dürüst və dolğun elan edilməməsi, faktiki olaraq şübhənin əsaslarını tam bilməməsi; həmçinin konkret norma halında bilməsə belə, bu yöndə (nəyə görə ondan şübhələnirlər) sualların səlahiyyətli şəxslər tərəfindən bəzən zəruri səviyyədə cavablandırılmaması hallarının mövcudluğu prosesual bərabərlik prinsipinin tam təmin edilməməsini, yekunda demokratiya indeksinin, o cümlədən oxşar səbəblərdən, aşağı düşməsinə səbəb olur.

• **İfadələrdə və izahlarda “qanun” ifadəsindən daha çox “hüquq” ifadəsinin vurğulanması.** Bu nəzəri problemin aktual olduğunu düşünürük, çünki bir sıra müəlliflər müxtəlif izahlar verdikdə və ya tərif verməyə cəhd etdikdə “qanunda əks edilməmiş”, “qanuni” kimi ifadələrdən daha çox istifadə edirlər. Şübhə yoxdur ki, cinayət prosesual qanunlar önəmlidir, onlar bu və ya digər formada cinayət prosesinin gedişini, ortaya çıxan münasibətləri nəzərdə tuturlar. Lakin fikrimizcə, yalnız “qanun” sözünə köklənmək doğru deyil. Burada qanun və hüququn nisbətində toxunmalıyıq. Hüququn prinsiplərinə söykənməyən və reallaşdırma mexanizmi olmayan qanun sadəcə şüardan başqa bir şey deyil. Belə nəzəri və praktiki baxımdan təmin edici mexanizmi olmayan şuarları əsas gətirmək kifayət deyil. Cəmiyyətdəki ictimai münasibətlərin inkişafı ilə qanunlar da cəmiyyətin üzvləri, xüsusilə hüquqşünaslar tərəfindən pozitiv və neqativ cəhətləri aşkarlanmaqla dəyərləndirilməlidirlər və tətbiqi mövqeyindən təkmilləşdirilməlidirlər. Burada təbii hüquq və pozitivist hüququn fərqlənməsi ilə üzləşirik. Hesab edirik ki, pozitivist yanaşma ilə paralel, hüququn fundamental dəyərləri və qəbul edilmiş nəzəri anlayışlar diqqətdən kənar qalmamalıdır.

• **Bir tərəfin səlahiyyətinin digər tərəfin hüquqi müdafiə imkanını ilə uzlaşması, balanslaşma.** Hüquq mühafizə orqanlarının geniş səlahiyyətlərə malik olması və digər, o cümlədən mü-

dafiə, tərəfinin dəlillərini qəbul edib-etməməkdə praktiki olaraq sərbəst olmaları istər cari, istərsə də gələcək dövr problemləri üçün zəmindir. Hüquq mühafizə orqanlarının vaxtilə ciddi mövqələrə malik olduğu Çexoslovakiya (hazırda Çexiya və Slovakiya), Macarıstan, post-SSRİ ölkələri nümunəsində yeni eranın əvvəlki əvəzləməsi hüquq mühafizə orqanlarının nüfuzunu və təsirini azaltmadı. Əksinə, yenilənən hüquq sistemində onların rolu, vəzifələri və fəaliyyət standartları təkmilləşməkdə, təsiri isə özünü qoruyub saxlamaqdadır [20, s. 13].

• **Müstəqil və güclü məhkəmə hakimiyyəti.** Kontinental sistem ilə anqlo-sakson sistemini müqayisə etdikdə üzə çıxır ki, məhkəmələrin və hakimlərin rolu fərqlənir. Birincisi, onlar Azərbaycan, Rusiya, Almaniya və Türkiyə kimi roman-german sistemini mənimsəmiş ölkələrdə, Konstitusiyaya Məhkəməsi istisna olmaqla, hüquq-yaradıcı səlahiyyətə malik deyillər. İkincisi, anqlo-sakson ölkələrində məhkəmənin mülki və cinayət işlərindəki rolu ilə kontinental sistemdəkindən ciddi fərqlənir. Məhkəmə baxışı mərhələsi istisna edilməklə, hakim ittiham və müdafiə tərəflərinin iddialarına baxmaqla yanaşı, özü də aktiv iştirakçıya çevrilir [21, s. 25]. Anqlo-sakson ölkələrində isə hakimlərin bu məsələlərdə “passiv referi” kimi qalması, sadəcə tərəflərin dəlilləri ilə kifayətlənməsi müşahidə edilir. Hansı hüquq sistemə mənsub olur-olsun, müstəqil və güclü məhkəmə hakimiyyəti bərabərlik prinsipinin pozuntuları ilə mübarizənin effektiv amilidir. Məhkəmənin neytral subyekt olmasına rəğmən onun səlahiyyətləri məhkəməyəqədərki mərhələdə birmənalı artırılmalıdır. Çünki məhkəməyədək mərhələdə hüquq mühafizə orqanlarının ciddi və aşkar prosesual üstünlüyünü neytral subyekt kimi məhkəmənin səlahiyyətlərinin genişləndirilməsi ilə tənzimləmək mümkündür. Bu məqsədlə cinayət prosesual qanunda dəyişikliklər aparılması məqsədəuyğundur. Dəyişikliklər, misal üçün, prosesual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqilə də bağlı ola bilər. Məsələn, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsi *tutulmanı* qətimkan tədbiri hesab etmir. Halbuki mahiyyət etibarilə tutulma elə qətimkan tədbiridir, çünki onun bütün əlamətlərini özündə ehtiva edir. AR CPM-

in 7.0.38-ci maddəsində qeyd edilən şərtin tutulma üçün də uyğun olduğunu görə bilərik. Bu baxımdan qanunda əks olunan belə ayırmanı uğurlu hesab etmirik. Digər tərəfdən qətimkan tədbirlərindən fərqli olaraq tutulmada hüquq mühafizə orqanları daha sərbəstdir, daha geniş səlahiyyətləri var. Bu hissədə məhkəmənin rolunun artırılmasının doğru addım olacağını hesab edirik və tutulmanında məhkəmə sanksiyası ilə tətbiqini məqsəduyğun olduğunu düşünürük. Sadəcə olaraq məhkəmə hakimiyyətinin nüfuzu bu sahədə zəruri səviyyəyə qaldırılmalıdır ki, qeyd etdiyimiz problemlərlə mübarizə apara bilsin. Bu mövqə cinayət təqibi orqanlarının məhkəmə baxışı mərhələsinə qədər səlahiyyət və vəzifələri nisbəti problemlərində bir mənalı olaraq şamil edilə bilər.

Diqqətə çatdırılması önəmli olan məsələlərdən biri də prosessual bərabərlik prinsipinin pozulmasına görə məsuliyyətdir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 154-cü maddəsi “Bərabərlik hüququnun pozulması” adlansa da, maddənin dispozisiyasından aydın olur ki, maddi mənada bərabərlik hüququndan söhbət gedir. Maddədə göstərilir: “154.1. İrqiindən, milliyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşeyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyətindən asılı olaraq şəxsin hüquq və qanuni mənafeələrinə zərər vurmaqla şəxsin bərabərlik hüququnu pozma—*min manatdan iki min manatadək* miqdarda cərimə və ya bir ilədək müddətə islah işləri ilə cəzalandırılır” [6].

Maddədə prosessual mənada bərabərlik hüququnun pozulmasına dair dispozisiya və sanksiya yoxdur. Düşünülə bilər ki, prosessual bərabərlik hüququnun pozulmasında dair Cinayət Məcəlləsinin 286-307-ci maddələrini əhatə edən “Ədalət mühakiməsi əleyhinə cinayətlər” fəslində müvafiq normalar əks edilsin. Lakin həmin fəslə nəzər saldıqda cinayətlərin **əsas obyekt** qismində ədalət mühakiməsindən irəli gələn ictimai münasibətlər, **əlavə obyekt** qismində isə cinayətin mahiyyətindən asılı olaraq ibtidai istintaq münasibətləri, şahidin həyat və sağlamlığı və s. çıxış edir. Göründüyü kimi prosessual bərabərlik hüquq/prinsipi obyekt deyil.

Prosessual bərabərlik hüququnu pozan və cinayət hesab edilən əməlin *cins və növ* obyektini müəyyən etmək lazımdır. Belə ki, cins obyektini iqtisadi və sosial-siyasi məzmununa görə bir-cinsli ictimai münasibətlər olub, bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə kompleks cinayət hüquq normaları ilə müdafiə altına alınır [18, s. 142-143]. Növ obyektini isə cinsi obyektlə rəbitədə olur. Bunlar arasında olan münasibət konkretlə ümumi arasında olan əlaqələrlə bağlı olmaqla qüvvədə olan cinayət məəcəlləsinin xüsusi hissəsinin fəsiləri üçün bölgünün əsasıdır [18, s. 143].

154-cü maddənin (*bərabərlik hüququnu pozma*) daxil olduğu fəsilə əks olunan cinayətlərin növ obyektini Konstitusiyada əks olunmuş hüquq və azadlıqların həyata keçirilməsindən irəli gələn münasibətlərdir. Deməli, 154-cü maddədəki cinayətin əsas obyektini Konstitusiyada əks olunan bərabərlik hüququnun həyata keçirilməsi ilə əlaqədar münasibətləridir. Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyasında qeyd olunur ki, bu cinayətin obyektini Konstitusiyanın 25-ci maddəsində əks olunan bərabərlik hüququ ilə əlaqədardır [8, s. 538]. Yuxarıda vurğuladığımız kimi 25-ci maddə material hüquq (maddi) mənasında bərabərlik hüququnun təsbitidir.

Ədalət mühakiməsi əleyhinə cinayətlərin növ obyektini ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi münasibətləridir. Ədalət mühakiməsinin əsasları Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə tənzimlənsə də, *Konstitusion hüquq və azadlıqlar əleyhinə olan cinayətlər* fəslindən əsas fərqi məhz obyektədir. Kommentariyada bu cinayətlərin obyektini barədə yazılanlara baxdıqda heç birində prosessual mənada bərabərlik prinsipinə yer verilməmişdir [9, s. 569-623].

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 127-ci maddəsinə əsasən, ədalət mühakiməsi bərabərlik və çəkişmə prinsipləri əsasında həyata keçirilir. 127-ci maddənin IV hissəsində əks olunan “*Ədalət mühakiməsi vətəndaşların qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyi əsasında həyata keçirilir*” [1] normasındakı **bərabərlik** terminini prosessual və maddi məzmunların vəhdəti kimi şərh etməyi daha düzgün hesab edirik. İndoneziyalı müəllifin məqaləsinə geri qayıtsaq, qanun qarşısında bərabərlik və onun dəyərlərinin *in ab-*

tracto və *in concreto* məzmunların məcmusudur [13, s. 72]. Deməli, Konstitusiyaya prosessual bərabərlik hüququnun mövcudluğunu təsbit edir. Lakin Konstitusiyaya və Cinayət Prosesual Məcəllənin paralel analizi bir sıra maraqlı məqamları üzə çıxarır. Belə ki:

- Konstitusiyanın 125-ci maddəsində “**cinayət məhkəmə icraatı**” ifadəsindən istifadə edilir [1];
- Konstitusiyanın 127-ci maddəsi təsbit edir ki, “*məhkəmə icraatı çəkişmə prinsipinə əsaslanır*” [1];
- Cinayət Prosesual Məcəllənin mətnində “**cinayət mühakimə icraatı**” ifadəsindən istifadə edilir, xüsusilə də, 8-ci maddədə qeyd olunan vəzifələr “*mühakimə icraatının vəzifələri*” adlanır [7].

Konstitusiyaya və CPM-in bir-birinə yaxın, amma fərqli ifadələrdən istifadə etməsindən belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, “məhkəmə icraatı” sadəcə məhkəmə baxışını nəzərdə tutduğu halda, “cinayət mühakimə icraatı” həm də ibtidai araşdırmanı ehtiva edir. CPM-in 8-ci maddəsinin məzmunu da bunu deməyə əsas verir. Digər tərəfdən 127-ci maddədə çəkişmə prinsipinin məhkəmə icraatına şamil olunması, bu prinsipin ibtidai araşdırma mərhələsinə aidliyini qadağan etmir. Məhz bizim də məqsədimiz ibtidai araşdırma mərhələsində tərəflər arasında balansı sabit saxlamaqdır və tarazlaşdırmaqdır, buna görə də çəkişmə və prosessual bərabərlik prinsiplərinin həmin mərhələdə tətbiqi vacibdir. Burada Türkiyə Konstitusiyaya Məhkəməsinin 2017-ci il 25 may tarixli qərarına istinad etmək, fikrimizcə, yerinə düşərdi, belə ki, bu iki prinsip ədalət mühakiməsinin bütünündə tərəflərin aktiv iştirakı, fikirlərini səsləndirə bilməsi və bir tərəfin digərinə nisbətə zəif (hüquqi imkanların yetərsiz olması mənasında – red. *müəlliflərdən*) qalmaması üçün əhəmiyyətlidir [10, s. 86-87]. Göründüyü kimi, Türkiyə Konstitusiyaya məhkəməsi Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin mövqeyini izləyərək ədalət mühakiməsinə “bütöv bir proses” kimi qiymətləndirir və onu ibtidai araşdırma, məhkəmə baxışı kimi mərhələlərə ayırmır. Konstitusiyaya Məhkəməsinin bu mövqeyini də nəzərə almaqla, ədəbiyyatda bu imkanlar sırasına müdafiə tərəfinin mühafizə altına alınmış dəlillərlə tanış olması və onları tədqiq etməsi də daxil edilir [11, s. 130].

Qeyd olunan dörd halı və iki prinsipin pozulmasının qarşısını almaq zərurətini nəzərə alaraq hesab edirik ki, prinsiplərin qəsdən pozulması kriminallaşdırılmalıdır. Cinayət Məcəlləsinin 154-cü maddəsinə belə bir əlavənin edilməsini məqbul sayırıq:

“154.1-1. Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində çəkişmə prinsipi və qanun və məhkəmə qarşısında bərabərlik hüququnu qəsdən pozma *ağır nəticələrə səbəb olmadıqda* – min manatdan beş min manatadək miqdarda cərimə və ya 3 ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə cəzası ilə cəzalandırılır”.

154.1-2. Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində çəkişmə prinsipi və qanun və məhkəmə qarşısında bərabərlik hüququnu qəsdən pozma *ağır nəticələrə səbəb olduqda* – beş min manatdan on iki min manatadək miqdarda cərimə və ya 3 ildən 6 ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə cəzası ilə cəzalandırılır”.

Nəticə. Cinayət prosesində bərabərlik prinsipinin təmini bütün prosesin ədalətliliyi baxımından zəruridir. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin də təcrübəsindən aydın olur ki, AIHM prosesin müxtəlif cəhətlərini ayrı-ayrılıqda nəzərə alsa da, onu bir bütöv ardıcıl fəaliyyət hesab edir. Belə yanaşmanın məntiqi davamı kimi bərabərlik prinsipinin cinayət prosesində *ədalətlilik prinsipinin tərkib hissəsi* olması qənaətinə gələ bilərik.

Apardığımız tədqiqatların vahid nəticəyə gətirib çıxardığını vurğulaya bilərik. Belə ki, məhkəmələrin ibtidai araşdırma mərhələsində səlahiyyətlərini və iştirakını artırmaq, ölkədə demokratikləşdirmə meyilli islahatların davam edilməsi və bu məqalənin III paragrafında qeyd etdiklərimiz mövcud problemin potensial həlli yolu kimi dəyərləndiririk. O cümlədən, Cinayət Məcəlləsinə təklif etdiyimiz əlavə ədalət mühakiməsində balansın təmin edilməsi üçün zəruridir.

Bərabərlik prinsipinin pozulması işin doğru həll edilməməsi, obyektiv həqiqətə nail olunması kimi ilkin fəsadlar doğura bildiyi kimi, hüquq mühafizə orqanlarının xüsusi çəkisinin olduğu cəmiyyətlərdə törəmə fəsadlara yol açar bilər. Həmçinin, məqalədə də dəfələrlə vurğulanan məqam bərabərlik prinsipinin sadəcə maddi mənə ilə məhdudlaşdırılmamasıdır.

Qaldırılan problemin daha geniş surətdə şərh | lərimiz növbəti tədqiqatlarda əsaslandırır və diqqəti-
və qanunda təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar fikir- | nizə çatdırılacaqdır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası (1995). [URL]: <https://www.e-qanun.az/framework/897> (son baxış 22 oktyabr 2022).
2. Koupila vs. Finland (27.04.2000). ECtHR, paragraph 37. [URL]: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22002-6916%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-6916%22]}) (son baxış 15 dekabr 2022).
3. Kress vs. France (07.04.2001). ECtHR, paragraph 56. [URL]: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-59511&filename=CASE%20OF%20KRESS%20v.%20FRANCE.docx&logEvent=False> (son baxış 16 dekabr 2022).
4. Neumeister vs. Austria (27.06.1968). ECtHR, paragraph 43. [URL]: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-57543&filename=CASE%20OF%20NEUMEISTER%20v.%20AUSTRIA%20> (son baxış 16 dekabr 2022).
5. Otto BV vs. Postnbank NV (10.11.2003). ECtHR, paragraph 60. [URL]: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:61992CJ0060_SUM&from=SV (son baxış 16 dekabr 2022).
6. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi (2000). [URL]: <https://www.e-qanun.az/framework/46947> (son baxış 22 oktyabr 2022).
7. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsi (2000). [URL]: <https://www.e-qanun.az/framework/46950> (son baxış: 29 oktyabr 2022).
8. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası. I hissə. F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə. Bakı: "Hüquq Yayın Evi", 2018, 704 səh.
9. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası. II hissə. F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə. Bakı: "Hüquq Yayın Evi", 2018, 800 səh.
10. Türkiyə Cümhuriyyəti Konstitusiyaya Məhkəməsinin 2017-ci il 25 may tarixli Qərarı. Devran Duran İş (GK), No: 2014/10405, 25.5.2017. [URL]: <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/10405> (son baxış 06 noyabr 2022).
11. Adam Sözüer ve diğərleri. "Reformlar ve Uygulamalar", HPD, S: 7, Temmuz 2007.
12. Alice Donald, Jane Gordon, Philip Leach. "The UK and the European Court of Human Rights". London Metropolitan University: Equality and Human Rights Commission Research Report Series, 2012, 220 pages. [URL]: https://www.equalityhumanrights.com/sites/default/files/83.-_european_court_of_human_rights.pdf (son baxış: 05 noyabr 2022).
13. Bambang Joyo Supeno. "Principle of equality before the law and diversion on criminal justice system for children in Indonesia". UNTAG Law Review, Volume 4, 2020 May. Pp. 71-80. [URL]: <http://jurnal.untagsmg.ac.id/index.php/ulrev/article/view/1527/1229> (son baxış: 01 noyabr 2022).
14. Bruno de Witte. "From a "Common Principle of Equality" to "European Antidiscrimination Law". American Behavioral Scientist Journal, 53(12), 2010, pages 1715–1730. [URL]: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0002764210368093> (son baxış 23 dekabr 2022).
15. "Democracy Index 2020: In sickness and in health?" A report by The Economist Intelligence Unit, 2021, 73 pages. [URL]: <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2020/> (son baxış 06 noyabr 2022)
16. European Court of Human Rights (2012a) European Court of Human Rights: Annual Report 2011. Strasbourg: Registry of the ECtHR. [URL]: <https://www.echr.coe.int/documents/->

annual_report_2012_eng.pdf (son baxış 16 noyabr 2022).

17. Fatbardha Ismaili. "The principle of equality of arms in the jurisprudence of the European Court of Human Rights". Tetova: "Proceedings of the 4th Annual Conference of the Balkan Universities Association", 2018, pages 95-100. [URL]: <https://eprints.unite.edu.mk/4/1/PROCEEDINGS%20BOOK%20FINAL.pdf> (son baxış 11 noyabr 2022).

18. Firudin Səməndərov. "Cinayət hüququ: Ümumi hissə". Dərslik. Bakı: "Hüquq Yayın Evi" nəşriyyatı, 2015. 720 səh.

19. Firuzə Abbasova. "Cinayət prosesi: Ümumi hissə". Dərslik, yenidən işlənmiş 2-ci nəşr. Bakı: "Zərdabi LTD" MMC, 2015, 412 səh.

20. Gilles Favarel-Garrigues, Ioulia Shukan. "Perspectives on Post-soviet vigilantism. Introduction". *Laboratorium: Russian Review of Social Research*, 2019, 11(3) – pages 4–15. [URL]: <https://shs.hal.science/halshs-02484735> (son baxış 03 noyabr 2022).

21. Ivan Ilic. "The adversarial principle and equality of arms in criminal proceedings". International Scientific Conference "Towards a Better Future: The Rule of Law, Democracy and Polycentric Development". Conference Proceedings, Volume I. Faculty of Law - Kicevo, "St. Kliment Ohridski" University – Bitola, 2018, pages 360-371. [URL]: https://www.researchgate.net/profile/Elizabetha-Tosheva/publication/328744746_DECENTRALIZATION_LOCAL_AND_REGIONAL_DEVELOPMENT_IN_THE_CONTEXT_OF_REPUBLIC_OF_MACEDONIA'S_ACCESSION_IN_THE_EU_DEVELOPMENTS_AND_PERSPECTIVES/links/5be071f5299bf1124fbdffa5/DECENTRALIZATION-LOCAL-AND-REGIONAL-DEVELOPMENT-IN-THE-CONTEXT-OF-REPUBLIC-OF-MACEDONIAS-ACCESSION-IN-THE-EU-DEVELOPMENTS-AND-PERSPECTIVES.pdf#page=361 (son baxış 01 dekabr 2022).

22. James Q. Whitman. "Equality in criminal law: The two divergent western roads". "Journal of Legal Analysis": Winter 2009: Volume 1, Number 1, pages 119-165. [URL]: <https://cyberleninka.org/article/n/930959> (son baxış 28 noyabr 2022).

23. John Rawls. "A theory of Justice". Revised Edition. USA, Massachusetts: "The Belknap press of Harvard University Press" – 1999, 538 pages. [URL]: <https://giuseppecapograssi.files.wordpress.com/2014/08/rawls99.pdf> (son baxış 27 noyabr 2022).

24. Kübra Demir. "İş hukukunda 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu bağlamında eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı". Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021. 551 sayfa. [URL]: <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/73835> (son baxış 17 noyabr 2022).

25. Maria Igorevna Fedorova. "The principle of equality of arms in international criminal proceedings". Utrecht University: "School of Human Rights Research Series", Volume 55. 530 pages. [URL]: <https://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/257535/Fedorova.pdf?sequence=1> (son baxış 13 dekabr 2022).

26. Wira Purwadi, Mohamad Ali Akbar Djafar, Gilang Fatirah Densi, Anika Zaitun Tumiwa, Arum Salsabila Yieputri Langkamane. "Application of the principle of equality before the law to law enforcement for the realization of justice in society". Indonesia, Gorontalo: "Jurnal Legalitas", volume 15, number 1, pages 59-75. [URL]: <https://ejurnal.ung.ac.id/index.php/JL/article/view/14772> (son baxış 24 noyabr 2022).

27. Ziyafət Əsgərov. "Konstitusiya hüququ". Dərslik, yenidən işlənmiş 2-ci nəşr. Bakı: "Bakı Universiteti" nəşriyyatı, 2011, 760 səh.

28. [URL]: <https://thelawdictionary.org/equality/> (Black's Law Dictionary, son baxış: 22 oktyabr 2022).

29. [URL]: <https://thelawdictionary.org/equity/> (Black's Law Dictionary, son baxış: 22 oktyabr 2022).

Rustamov Rauf
Baghirov Siyavush

**On some aspects of the problems of the principle of equality
of arms in Azerbaijan criminal process**

The article is devoted to the principle of equality during criminal proceeding. Authors indicate this institution as one of the fundamental principles of criminal justice. The principle of equality in the procedural sense (**equality of arms**) is distinguished and separated from the substantive sense (**equality before law and court**) of its meaning first time in the law literature of Azerbaijan. In the example of Azerbaijan, the actual procedural aspects of the principle of equality were discovered, and enposed of the ideologised treatment of equality in his procedural understanding by the Soviet and somewhere post Soviet lawyers. Authors underline an idea on improving guarantees of equality and responsibilities, including criminal, for violation of it on all stages of criminal justice. Number of Decisions of the European Court of Human Rights on criminal proceedings are reflected in the article. Finnaly, they underline that the principle of equality adjoin to all spheres of state and social activity.

Рустамов Рауф
Багиров Сиявуш

**О некоторых аспектах проблем принципа равенства сторон
в Азербайджанском уголовном процессе**

Настоящая статья посвящена одной из фундаментальных принципов уголовно-процессуального права – принципу равенства сторон в уголовном процессе. В статье впервые в юридической литературе Азербайджана предпринята попытка разграничения принципа равенства в процессуальном понимании (**equality of arms**) от принятого в сфере материального права (**equality before law and court**). Подчеркнуто значение такого разграничения. Исследованы актуальные аспекты принципа равенства на примере Азербайджана, уделено место критической оценке идеологизированных аспектов советского уголовного процесса. Дана оценка ряду решений Европейского Суда по правам человека. Затронуты ряд вопросов, направленных на устранение формального упоминания принципа равенства в законах.